

Tax Farm Register of Damascus Province in the Sixteenth Century: Archival and Historical Studies, Edited by Nagata Yuzo, Miura Toru and Shimizu Yasuhisa, Tokyo, The Toyo Bunko 2006.

Japonya'da Türk tarihi üzerine çalışmalar XIX. yüzyılda başlamıştır. Bu çalışmalar Orta Asya Türk tarihi üzerine yoğunluk kazanmıştır. Bir müddet sonra Osmanlı-Japon siyasi münasebetleri uzak mesafeye rağmen gündeme geldi. Batıya büyük ilgi duyan Japonlar, Osmanlı Devleti ile ticari ilişkileri geliştirmeye başladılar. Osmanlı Devleti de Japonya ile siyasi ve ticari münasebetleri geliştirmeye çalışıyordu. Bunun için Osmanlı Devleti bir iyi niyet elçisi olarak telakki ettiği Ertuğrul gemisini gönderdi. Bu geminin ziyaretini tamamlayıp dönüş yolunda şiddetli fırtına yüzünden batması ve yüzlerce Türk denizcisinin şehit olması (1890) ilişkilerin artmasına sebep oldu. Bu acı hatıradan sonra Türkiye ile Japonya arasındaki dostluk ve ticari ilişkiler büyük bir yoğunluk kazandı. 1960'lı yıllardan beri giderek artan Osmanlı tarihi üzerindeki araştırmalar, günümüzde birçok genç tarihçinin yetişmesine zemin hazırlamıştır. Bugün Osmanlı arşivlerinde araştırma yapan Japon tarihçilerinin eserleri dikkat çekmektedir. Farklı alanlardaki araştırmaların ileride daha da artması, iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesine yardımcı olacaktır.

Japonya'da Osmanlı tarihi üzerindeki araştırmaların yeni bir örneği yayınlanmış bulunuyor. Osmanlı tarihi ve Şam Eyaleti için çok önemli olan bu eser, Şam Elyazmaları Müzesi'nde teşhir edilmektedir. Bu mukataa defterini müzede gören Prof. Yuzo Nagata, eserin filmini elde edip, beni 1992 yılında Japonya'da Tokyo University of Foreign Studies'e bağlı Institute for the Study of Languages and Cultures of Asia and Africa'ya bu defter üzerinde çalışmak üzere davet etti. Prof. Nagata ile bu yazmanın üçte biri üzerinde yoğun bir trans-literasyon çalışması yaptık. Eserin önemini kavramış olduk. Nagata ve ekibi bu defta Türkçe, eski harflerle dizilmiş olarak yayınlayıp tarihçilerin hizmetine sunmuş bulunuyorlar.

Eser Suriye Kültür Bakanı Yardımcısı Dr. Abdal-Razzaq Moaz'ın bir önsözü ile başlayıp Yuzo Nagata'nın "Osmanlı İmparatorluğu'nda İltizam" adlı giriş yazısıyla devam etmektedir. Bu yazıdan sonra Toyo Bunko'da Araştırma Görevlisi Yasuhisa Shimizu'nun "Şam Vilayeti Mukataa Defteri'nin Tanımı" adlı makalesi yer almaktadır. Üçüncü olarak Suriyeli Profesör Abdul-Karim Rafeq'in "XVII. Yüzyılda Şam Vilayeti" adlı yazısı bulunmaktadır. Müttekip yazı tekrar Yasuhisa Shimizu'ya ait olup "Şam Eyaleti'nde İltizam Faaliyetleri" adını taşımaktadır. Sonuncu yazı Tomoki Okawara'nın "Şam Çalışmaları İçin İltizamın Önemi" adlı makalesidir.

Osmanlı İmparatorluğu'nda bütçe gelirlerini sağlayan kalemlerden biri olan iltizam usulü kuruluş yıllarından itibaren yürürlüğe girmiştir. Esasen Türkiye Selçukluları'nda da uygulandığı bilinmektedir. İltizama vermek, devlete ait kaynakların bedel karşılığında şahıslara devredilmesidir. İltizama verilen arazi veya diğer gelirler mukataa denirdi. Bu gelirler müzayede ile şahıslara devredilirdi. Mültezimler ise parayı peşin öder ve sonra bundan mümkün olduğu kadar kâr etmek isterdi. Bu durum imparatorlukta kendine has mîrif toprak sisteminin cari olduğunu ifade etmektedir. Keza iltizam usulünün adeta mülkiyete yakın bir tasarruf sistemi olduğunu da belirtmektedir. Bu yüzden bir mukataaya para yatırmak cazip bir yatırım idi. Bu genellikle arazi oluyordu. İltizam süresi 1-3 yıl arasında değişebilirdi. Bu mukataaya daha yüksek bedel veren olursa, mevcut mültezimin elinden

alnabilirdi. Mültezimler toplumun her kesiminden olabilirdi. Ancak bir kefilleri olması gerekirdi.

Nagata makalesinde Barkan'dan naklen 1527-1528 yıllarına ait bütçe gelirlerinin % 23 Rumeli, % 20 Anadolu'daki mukataalardan geldiğini ifade etmektedir. XVI. yüzyıldaki nüfus artışı ile Güney Amerika'dan kıymetli madenlerin Avrupa'ya akmasının enflasyona sebep olduğunu belirtmiştir. Asrın sonunda askerin ulufesini ödemekte zorluk çeken imparatorlukta dengeler bozuldu. Mukataalar askerî sınıfların eline geçti. Adem-i merkezîyetçiliğin başlamasıyla, bir müddet sonra Anadolu'da ve Rumeli'de merkezî dinlemeyen ayanlar ortaya çıktı. Ayanların etkisi II. Mahmud döneminde bir derece azaldı. Ancak etkileri Cumhuriyete kadar devam etmiştir. Prof. Nagata imparatorlukta toprak tasarrufunun tarihi seyrini özetlemiştir.

Shimizu Yasuhisa makalesinde defterin muhteviyatının mültezimlerle vilayet idaresi arasında yapılan sözleşme kayıtları olduğunu ifade edip; bu sözleşmelerin de Şam Defterdarlığı aracılığıyla yapıldığını söylemektedir. Defteri yayınlayanlar Şam Vilayeti Mukataa Defteri (SVMD) adını vermişlerdir. Defterde en eski tarih Zilhicce 1025 (Aralık 1616) ve en yeni tarih Zilkade 1044 (Nisan 1635) olup 604 adet kayıt vardır. Arapça bir adet hüccet dışında tamamı Türkçe yazılmıştır. Sözleşmeler üç bölümden oluşmaktadır. Birincisi konu özeti, ikincisi ana konu ve üçüncüsü belge tarihidir. Her bir sözleşmede mültezim adı, iltizamdaki görevi, mukataanın adı ve tarihi bulunmaktadır.

Belgelerin tamamı Şam Vilayeti ile alakalıdır. Şam eyaleti genel olarak Şam, Kudüs, Gazze, Safed, Sayda, Beyrut, Nablus, Ajlun ve diğer sancakları ihtiva etmektedir. Makale sahibi araştırmacıya yardımcı olmak üzere Şam'ın nefsi ve çevresi hakkında bilgiler de vermiştir. Ayrıca vergiler, hayvan ticareti, kahve, ipek, kumaş gibi konularla Şam darbhaneleri hakkında bilgiler de bulunmaktadır. Nahiy ve mezraalarda tarım, bağ ve bahçelerin statüsü ile vergi tarhi nasıl yapılıyordu. Şam gibi önemli bir vilayetin imparatorluk merkezi ile ilişkileri nasıl yürütülüyordu. SVMD'ye göre Kudüs'teki yenicilerin de mukataa işine girdiği anlaşılıyor. Bunda Kudüs'ün güvenliğini sağlayan yenicilerin malî açıdan güçlü olması düşüncesi vardı. Makale sahibine göre SVMD benzerleri içinde her halde en teferruath olanıdır.

Değerli araştırmacı ikinci makalesinde SVMD'deki iltizam sözleşmelerinin muhteviyatını anlatmaktadır. Bu devir Ma'n-oğlu Fahreddin'in güç ve itibar kazandığı tarihlere isabet etmektedir. Önceleri Fahreddin âşî tavır takınıp Toskana ile irtibata girince takibata uğramış; Osmanlı kuvvetlerinden firar edip İtalya'ya sığınmıştı. 1618'de bölgeye dönen Fahreddin, tekrar güç kazanarak hakimiyetini genişletmişti. Sözleşmeler yaparak birçok köyü ele geçirmişti. Ancak yerli halk kendisinden memnun değildi. IV. Murad devrinde Şam Beylerbeyi Küçük Ahmed Paşa tarafından buradaki hakimiyetine son verildi. Bölgede yeniden düzenleme yapıldı.

Makale sahibinin tespitlerine göre, bölgeye has iki çeşit zeamet vardır. Biri yüksek rütbeli memurlara tahsis edilen; diğeri mîrî devcilerle tahsis edilen. Ayrıca iltizam sözleşmeleri de dört grupta mütalaa edilmektedir. İltizam sözleşmeleri merkezî hükümetin doğrudan yetki verdiği görevli tarafından yapılırdı. Sözleşme hukukî bakımdan çok güçlü idi. Devlet otoritesinin gücü hissedilir; ancak vatandaşın da hakları korunurdu. SVMD'de yapılan sözleşmelerin benzeri Adana, Antep, Maraş, Malatya ve Diyarbakır gibi merkezlerde de uygulanıyordu. Sözleşmelerde akçe, para, kuruş veya altın kullanıldığı anlaşılıyor. Vergi birimleri mîrî mukataa olarak adlandırılıyordu. Bu birimler vergi kanunlarını uygulamak üzere devlet tarafından kurulmuştu. Bu birimler doğrudan Şam valisinin denetimindeydi.

Okawara SVMD üzerinde yaptığı yoğun arařtırmalarla Őam vilayetindeki ekonomik geliřmelere yer vermiřtir. Fetihden (1516) yūzyıl kadar sonra eyaletin mali sistemindeki kōklū deęiřmeler anlatılmıřtır. Ayrıca kamu ile ōzel ekonomik sektōrlerin vergi sistemine zamanla nasıl uyum gōsterdięi SVMD'den ōrneklerle ifade edilmiřtir. Okawara'ya gōre, yūzyıl içinde mali ve idari yapı çeřitli ařamalardan geçmiřtir. Mūcellif buna Osmanlılařma demektedir. Bōlgenin geliri merkeze gōnderilmekten ziyade, hac yolunun gūvenlięi ve gūzergahtaki yeniçerilerin ulufeleri için ayrılıyordu. Bu yūzden yeniçeri teřkilatı bōlge için çok ōnemliydi. Zira yeniçeri ile esnaf ve loncalar arasında sıkı bir baę vardı. Zaten XVI. yūzyılın sonlarından itibaren yeniçerilere vergi toplamak ōzere iltizam verilmiřtir. Bunun sonucu yeniçeriler Őam merkezli en būyūk gū olmuřtur.

SVMD'nin Osmanlı Tūrkesi'ne nakli iřini Nagata ve Shimizu gerçekleřtirmiřlerdir. Yıllar sūren yoęun bir mesai harcayan deęerli arařtırmacılar Osmanlı Tūrk tarihine çok ōnemli bir kaynak eser kazandırmıřlardır. Dięer ekib arkadařlarıyla bařarılı bir bilimsel arařtırma yapan Nagata elimizdeki eserin 20 yıllık bir mesainin mahsulū olduęunu ifade etmektedir. SVMD'inde 373 hūkūm bulunmaktadır. İtinah bir řahıs ve yer adları dizini yapılmıřtır. SVMD'nden dōrt farklı hūkūm fotoğrafı da ilave edilmiřtir. Baskı iřini dūnyaca meřhur Toyo Bunko (The Oriental Library) ōstlenmiřtir. Ayrıca bu eser Osmanlı İmparatorluęu'nun Ortadoęu'da uyguladıęı idari dūzeni her yōnden gōzler ōnūne serin bir arřiv belgesidir. Yoęun bir mesai ile gūn ıřıęına çıkmıřtır. Bu bilimsel alıřma Osmanlı tarihi arařtırmacılarının bir el kitabıdır. Aynı zamanda ōrnek bir çalıřmadır.

MŪCTEBA İLGŪREL

